

اسلام پژوهش های روان شناختی

سال پنجم، شماره اول، پیاپی ۱۱، بهار و تابستان ۱۳۹۸ (ص ۵۵-۷۵)

رابطه مثبت نگرى مادران با عزت نفس نوجوانان با توجه به دين دارى مادران

The positive relationship of mothers with adolescents 'self-esteem with regard to mothers' religiosity

حسین صادقیان / کارشناسی ارشد مشاوره و راهنمایی، دانشکده تربیت، موسسه آموزشی عالی اخلاق و تربیت، قم، ایران.
جعفر جدیری / استادیار، دانشکده تربیت، موسسه آموزشی عالی اخلاق و تربیت، قم، ایران.
حسن تقیان / استادیار، دانشکده تربیت، موسسه آموزشی عالی اخلاق و تربیت، قم، ایران.

Hossein Sadeghian / Master of Counseling and Guidance, Faculty of Education, Institute of Higher Education, Ethics and Education, Qom, Iran. sadeghian1988@gmail.com

Ja'far Jadiri / Assistant Professor, Faculty of Education, Higher Education Institute of Ethics and Education, Qom, Iran.

Hassan Taqiyan / Assistant Professor, Faculty of Education, Higher Education Institute of Ethics and Education, Qom, Iran.

ABSTRACT

The present study sought to determine the relationship between mothers' positivity and adolescents' self-esteem with respect to mothers' religiosity.

This research is considered as a basic research in terms of purpose and is a descriptive-correlational research in terms of work method.

The study population in this study includes 4100 people including all mothers and students of public schools for girls and boys in the second secondary school who were studying in Saveh city in the academic year of 96-97. 144 men were selected by multi-stage cluster sampling.

The instruments of the present study include the Glock and Stark Religiosity Questionnaire, the Ingram-

چکیده

پژوهش حاضر به دنبال تعیین رابطه مثبت نگرى مادران با عزت نفس نوجوانان با توجه به دين دارى مادران بود. اين پژوهش از نظر هدف جزء پژوهش های بنيادی محسوب می شود و از نظر روش کار جزء پژوهش های توصیفی-همبستگی می باشد. جامعه مورد بررسی در این پژوهش ۴۱۰۰ نفر شامل کلیه مادران و دانش آموزان مدارس دولتی روزانه دخترانه و پسرانه متوسطه دوم که در سال تحصیلی ۹۷.۹۶ در شهرستان ساوه مشغول تحصیل بودند، می باشد. ۱۴۴ نفر با روش نمونه گیری خوشه ای چندمرحله ای انتخاب شدند. ابزار پژوهش حاضر شامل پرسش نامه دين دارى گلاک و استارک، پرسش نامه مثبت نگرى اینگرام و وینیسکی، پرسش نامه عزت نفس روزنبرگ

Winsky Positiveness Questionnaire, and the Rosenberg Self-Esteem Questionnaire. In the inferential part, Pearson correlation coefficient was used to determine the relationship between variables, and univariate and multivariate regression tests were used to measure the effect of each component on the main variable.

The present study showed that mothers' religiosity has a moderating role in the relationship between mothers' positivity and adolescents' self-esteem and has increased adolescents' self-esteem. Adolescents' self-esteem has a positive and significant relationship and there is a positive and significant relationship between mothers' religiosity and mothers' positivity.

KEYWORDS: positive thinking, self-esteem, religiosity, mothers and adolescents

می‌باشد. در بخش استنباطی از ضریب همبستگی پیرسون به منظور جهت تعیین رابطه بین متغیرها، و آزمون رگرسیون تک متغیره و چند متغیره جهت سنجش تأثیر هر یک از مؤلفه‌ها در متغیر اصلی استفاده شد. تحقیق حاضر نشان داد دین‌داری مادران در رابطه بین مثبت‌نگری مادران با عزت‌نفس نوجوان، نقش تعدیل‌کنندگی داشته و میزان عزت‌نفس نوجوانان را افزایش داده است، همچنین پژوهش حاضر نشان داد که بین مثبت‌نگری مادران با عزت‌نفس نوجوانان رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد و نیز بین دین‌داری مادران و عزت‌نفس نوجوانان رابطه مثبت و معناداری وجود داشته و نیز بین دین‌داری مادران و مثبت‌نگری مادران رابطه مثبت و معنی‌داری برقرار است.

کلیدواژه‌ها: مثبت‌نگری، عزت‌نفس، دین‌داری، مادران، نوجوانان.

بیان مسئله

عزت‌نفس یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های سلامت روان تلقی می‌شود، که فرایند تفکر، احساسات، آرزوها، ارزش‌ها و اهداف انسان‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد (جعفری، ۱۳۹۴). به نگرشی که فرد نسبت به خود و ارزیابی که از خود دارد عزت‌نفس گفته می‌شود (میلر، روتبلوم، براند، پاملا، فیسلیو و دائن، ۱۹۹۵^۱، به نقل از: نریمانی و همکاران، ۱۳۹۳). عزت‌نفس عبارت است از نگرش نسبت به خود (رزنبرگ، ۱۹۹۵^۲؛ کوپر اسمیت، ۱۹۶۵^۳) که شامل رشد احساسات،

1. Miller, C. T., Rothblum, E. D., Felicio, D., & Brand, P.

2. Rosenberg, M.

3. Coopersmith, S.

خودارزشی توسط فرد و احساس جذابیت و صلاحیت است (اورسان و جاست، ۲۰۰۷). در سال‌های اخیر، عزت‌نفس به شکل عمیقی، شاه‌راه رسیدن به شادی و رضایت از زندگی و پادزهری برای انواع مشکلات اجتماعی در فرهنگ‌های مختلف شده است. برخی از پژوهش‌ها مؤید تغییر و یا افزایش عزت‌نفس در طول دوره‌های مختلف زندگی (ایرول و اورس، ۲۰۱۱) و گروهی دیگر معتقد به عدم تغییر آن در طول دوران حیات است (یونگ و مروژیک، ۲۰۰۳).

نوجوانی دوره مهمی از زندگی است که با ورود به این دوره تحولات بسیار عمیقی از نظر روانی و اجتماعی در نوجوانان به وجود می‌آید که موجب به هم خوردن تعادل و توازن جسمانی و روانی فرد می‌شود (شریفی و همکاران، ۱۳۹۰). نوجوان نیازهای متعددی دارد که یکی از مهم‌ترین آنها داشتن عزت‌نفس بالاست، اهمیت عزت‌نفس به دلیل تأثیری که بر رشد مطلوب شخصیت کودک و نوجوانان دارد به عنوان عاملی مهم در سازگاری و بهزیستی افراد به حساب می‌آید (بیابان‌گرد، ۱۳۸۷). تحقیقات (سروریان و تقی‌زاد، ۱۳۹۴) نشان می‌دهد نوجوان با عزت‌نفس بالا قادر به برقراری ارتباط و ابراز احساسات و عواطف در موقعیت‌های مختلف و تحمل شکست و ناامیدی و مسئولیت‌پذیری، احساس مثبت در خود و کنترل درونی هستند. در مقابل دانش‌آموزان با عزت‌نفس پایین وابسته بوده، تحمل سرخوردگی نداشته و در تصمیم‌گیری مشکل دارند.

کار کردن روی عزت‌نفس در اصلاح و درمان بسیاری از اصلاحات شخصیتی و رفتاری کودکان و نوجوانان به عنوان اولین یا مهم‌ترین گام شناخته می‌شود (شاملو، ۱۳۸۸). نوجوانانی که دارای احساس خودارزشمندی و عزت‌نفس قابل توجهی هستند، نسبت به همسالان خود در شرایط مشابه پیشرفت تحصیلی و کارآمدی بیشتری از خود نشان می‌دهند (مکنون، هانا، الینا و متی، ۲۰۱۶).

از طرفی دیگر، یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر تندرستی و طول عمر انسان، امید به بهبودی و تداوم زندگی است. امید، تأثیرات بیولوژیک دارد و می‌تواند بر کنترل درد و ضعف جسمانی افراد تأثیرات مثبتی بگذارد. امید و انتظار باعث فعال شدن مدارهای مغزی و آزاد

1. Ourerson, C. & Jost, M.

2. Erol Y and Orth U.

3. Young F and Mroczek K.

4. Mekonnen, M., Hannu, S., Elina, L., & Matti, K.

شدن آندروفین و در نتیجه موجب کاهش درد در بدن می‌شود. این ویژگی، توانایی است که به فرد کمک می‌کند به‌رغم مشکلاتی که در راه دستیابی به اهداف وجود دارد، انگیزه خود را حفظ کند (اسنایدر و لویز،^۱ ۲۰۰۳، ص ۳۰۲).

امروزه برای اصلاح و درمان بسیاری از اختلالات شخصیتی و رفتاری افراد به‌عنوان اولین یا مهم‌ترین گام به ارزیابی و پرورش احساس عزت‌نفس، تقویت اعتماد به نفس، مهارت‌های فردی و اجتماعی آنان می‌پردازند (شاملو، ۱۳۸۸). افرادی که از عزت‌نفس بالاتری برخوردارند، خودکفاتر، مولدتر و سازنده‌تر هستند. اضطراب و فشار روانی کمتری را تجربه می‌کنند، به شکست و انتقاد، کمتر حساسیت نشان می‌دهند و کمتر از احساس درماندگی رنج می‌برند. آنان تمایل بیشتری بر مواجهه با مشکلات دارند و بر نقاط قوت خویش تأکید می‌کنند، لذا نسبت به خود و توانمندی‌های خود، نگرش مثبتی دارند، همین امر سبب می‌شود تا از اجتماع کناره‌گیری نکنند و به موفقیت‌های شغلی و تحصیلی بیشتری دست یابند و نیز باعث تغییر انگیزش بیرونی آنان به سوی انگیزش درونی می‌شود و احساس خودارزشمندی و خوداتکایی می‌کنند (مکنون، هانا، الینا و متی،^۲ ۲۰۱۶).

راجرز^۳ (به نقل از: جولایی، ۱۳۹۳) معتقد است تمام انسان‌ها در تمام دوره‌های زندگی به عزت‌نفس نیازمند هستند. نوجوانی حساس‌ترین فصل زندگی است و آنها در این دوره معمولاً از عزت‌نفس بالایی برخوردار نیستند (شریفی، ۱۳۹۶).

اهمیت عزت‌نفس به دلیل تأثیر چشمگیری که بر رشد مطلوب شخصیت نوجوانان دارد، به‌عنوان عاملی مهم در سازگاری و بهزیستی آنها به حساب می‌آید (بیابان‌گرد، ۱۳۸۷). نوجوانی دوره مهمی از زندگی است که با ورود به این دوره تحولات بسیار عمیقی از نظر روانی و اجتماعی در نوجوانان به وجود می‌آید که موجب به‌هم خوردن تعادل و توازن جسمانی و روانی فرد می‌شود، به همین خاطر نوجوانی شاید بحرانی‌ترین مرحله برای نوجوان و خانواده محسوب می‌شود (شریفی و همکاران، ۱۳۹۰). در طول نوجوانی برداشت نوجوان از خود پیچیده‌تر، سازمان‌یافته‌تر و با ثبات‌تر می‌شود. آنها به مرور زمان بازنمای متعادلی از قوت‌ها و ضعف‌های خود تشکیل می‌دهند (هارتر،^۴ ۲۰۰۴، به نقل از: سید محمدی، ۹۲۱۳). نوجوانان

1. Snyder CR and Lopez S.

2. Mekonnen, M., Hannu, S., Elina, L., & Matti, K.

3. Rogers, C.

4. Harter, S.

با عزت‌نفس بالا قادر به برقراری ارتباط و ابراز احساسات و عواطف در موقعیت‌های مختلف و تحمل شکست و ناامیدی و مسئولیت‌پذیری، احساس مثبت در خود و کنترل درونی هستند. در مقابل نوجوانان با عزت‌نفس پایین وابسته بوده، تحمل سرخوردگی نداشته و در تصمیم‌گیری مشکل دارند (سروریان و تقی‌زاد، ۱۳۹۴).

عوامل بسیاری می‌توانند بر روی عزت‌نفس نوجوانان تأثیرگذار باشند که از آن جمله می‌توان به عوامل زیستی، روانی، تجارب میان‌فردی و عوامل محیطی و فرهنگی اشاره کرد (بابائی، فداکارسوقه، شیخ‌الاسلامی و کاظم‌نژاد لیلی، ۱۳۹۴). برخی از پژوهش‌ها نشان می‌دهد گرچه عزت‌نفس نوجوانان در بستر خانواده شکل می‌گیرد، اما بیشترین تأثیر از سوی مادران می‌باشد (شریفی، ۱۳۹۰).

یکی از عوامل مؤثر در تأمین آرامش و امنیت روانی مادران، داشتن افکار مثبت است (باورصاد، گوشکی، محمدی، ۱۳۹۳). همپتن^۱ (۱۳۸۱) در تعریف مثبت‌نگری می‌گوید: استفاده کردن از تمامی ظرفیت‌های ذهنی مثبت و نشاط‌انگیز و امیدوارکننده در زندگی برای تسلیم نشدن در برابر عوامل منفی ساخته ذهن و احساسات یاس‌آور ناشی از دشواری ارتباط با انسان‌ها و رویارویی با طبیعت است.

پژوهش‌های مختلفی ارتباط معناداری را بین مثبت‌نگری و متغیرهای دیگری مثل کاهش افسردگی و ناسازگاری خانوادگی (ریبرو، ۲۰۰۷)، میزان شادکامی (قاسمی و همکاران، ۱۳۹۱)، تاب‌آوری و کنترل خشم (ثابت، ۱۳۹۱) نشان داده‌اند. شواهد حاکی از آن است که هر چقدر مثبت‌نگری با مذهب توأم باشد، تأثیر بیشتری بر کاهش تعارضات خانوادگی خواهد داشت (احمدی‌تبار و پاشا، ۱۳۹۳).

پژوهش‌های اندکی به بررسی مثبت‌نگری و عزت‌نفس پرداخته‌اند که نتایج آن متفاوت است، برخی از تحقیقات رابطه مثبت و معناداری را بین این دو متغیر نشان می‌دهند (ریبرو، ۲۰۰۷)، اما نتایج برخی از تحقیقات دیگر نشان داد رابطه معناداری بین مثبت‌نگری و عزت‌نفس وجود ندارد (آقاجانی، ۱۳۹۵). پژوهش‌های ذکر شده رابطه مثبت‌نگری و عزت‌نفس را در فرد، مورد بررسی قرار داده است و محقق، پژوهشی که رابطه مثبت‌نگری مادران و عزت‌نفس نوجوانان را بررسی کند پیدا نکرد. یکی از ویژگی‌های این تحقیق بدیع

11. Hampton, L.

2. Ribero P.

بودن آن است، لذا پژوهشگر تحقیقی که رابطه بین دین‌داری و مثبت‌نگری را سنجیده باشد نیافت، تنها تحقیقی که به پژوهش حاضر نزدیک بود به بررسی هوش معنوی و مثبت‌نگری پرداخته بود، ابعاد پرسش‌نامه دین‌داری گلاک و استارک شامل ابعاد اعتقادی، عاطفی، پیامدی و مناسکی می‌شود (سراج‌زاده، ۱۳۷۴) که این ابعاد تشابه بسیاری با پرسش‌نامه هوش معنوی نوری‌زاده (۱۳۸۷) با مؤلفه‌هایی از قبیل متحیر شدن از زیبایی‌های جهان خلقت، توجه به نیروی برتر مثل نیروی خدا، توجه به هدف زندگی و مرگ، کمک کردن به دیگران و... دارد. پژوهش (حسن‌زاده و همکاران، ۱۳۹۳) نشان داد که افزایش هوش معنوی باعث تقویت مثبت‌نگری در فرد می‌شود.

تفاوت در نتایج پژوهش‌های مرتبط با مثبت‌نگری و عزت‌نفس این احتمال را تقویت می‌کند که ممکن است یک متغیر تعدیل‌کننده وجود داشته باشد. شاید یکی از متغیرهایی که می‌تواند در این زمینه اثرگذار باشد، دین‌داری باشد. برخی از پژوهش‌ها نشان می‌دهند بین دین‌داری و عزت‌نفس (مردانی و موحد، ۱۳۹۴) و بین هوش معنوی و مثبت‌نگری رابطه معناداری برقرار است (رمضانی، ۱۳۹۱).

با توجه به نتایج متفاوت پژوهش‌های مرتبط با مثبت‌نگری و عزت‌نفس از یک سو و میزان اثرگذاری مادران بر شخصیت نوجوانان از سوی دیگر، این سؤال مطرح می‌شود که آیا رابطه‌ای بین مثبت‌نگری مادران و عزت‌نفس نوجوانان وجود دارد؟ آیا دین‌داری مادران، می‌تواند رابطه مثبت‌نگری مادران و عزت‌نفس نوجوانان را تحت تأثیر قرار دهد؟

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف جزء پژوهش‌های بنیادی محسوب می‌شود و از نظر روش کار جزء پژوهش‌های توصیفی-همبستگی می‌باشد، در این نوع پژوهش‌ها، محقق بدون اینکه بخواهد تغییر یا مداخله‌ای در شرایط ایجاد کند، صرفاً به گردآوری داده‌ها و توصیف و برآورد همبستگی بین آنها می‌پردازد.

جامعه مورد بررسی در این پژوهش ۴۱۰۰ نفر شامل کلیه مادران و دانش‌آموزان مدارس دولتی روزانه دخترانه و پسرانه متوسطه دوم در پایه تحصیلی دهم، یازدهم و چهارم دبیرستان که در سال تحصیلی ۹۶-۹۷ در شهرستان ساوه مشغول تحصیل بودند، می‌باشد. حجم نمونه این تحقیق با استفاده از فرمول برآورد حجم نمونه تاباچنیک و فیدل (۲۰۰۷)

به دست آمده است. این فرمول برای تعیین حداقل حجم مورد نیاز برای تحقیقات رگرسیون چندگانه پیشنهاد شده است که بدین شرح است:

$$Am + 50 < N$$

که N حداقل حجم نمونه مورد m تعداد متغیرهای پیش‌بین است (تاباچنیک و فیدل، ۲۰۰۷، ص ۱۲۳). بر اساس فرمول، در تحقیق حاضر که شامل دو متغیر پیش‌بین می‌باشد، نمونه‌ها باید دست‌کم ۶۷ نفر باشند، ولی محقق برای این تحقیق تعداد ۱۵۱ نفر از نوجوانان و مادران ایشان را انتخاب نمود. برای انتخاب حجم نمونه اصلی برای پاسخ به پرسش‌نامه‌های طراحی شده، از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای استفاده شد. به این صورت که ابتدا برحسب مناطق شهر ساوه مدارس انتخاب شدند و از هر مدرسه ۳ کلاس به صورت تصافی انتخاب گردید و از بین این کلاس‌ها افرادی به صورت تصافی انتخاب شدند و پرسش‌نامه‌های پژوهش پخش گردید.

در این پژوهش محقق برای گردآوری اطلاعات، بر روی نظراتی متمرکز شده است که از دانش‌آموزان مدارس دخترانه و پسرانه دولتی متوسطه دوم شهر ساوه دریافت کرده است. ابزار گردآوری اطلاعات در این پژوهش پرسش‌نامه است و طی آن برای گردآوری اطلاعات مربوطه از پرسش‌نامه‌های زیر استفاده خواهد شد:

الف) پرسش‌نامه دین‌داری گلاک و استارک

پرسش‌نامه دین‌داری گلاک و استارک برای سنجیدن نگرش‌ها و باورهای دینی و دین‌داری ساخته شده است (گلاک و استارک، ۱۹۶۵). برای استاندارد کردن در کشورهای مختلف اروپا، آمریکا، آفریقا و آسیا و بر روی پیروان ادیان مسیحیت، یهودیت و اسلام اجرا گردیده (به نقل از: طالبان، ۱۳۷۷) و با دین اسلام هم انطباق یافته است (سراج‌زاده، ۱۳۷۴). پرسش‌نامه مذکور دارای ۲۶ گویه می‌باشد که در چهار بعد اعتقادی (با ۷ گویه)، عاطفی (با ۶ گویه)، پیامدی (با ۶ گویه) و مناسکی (با ۷ گویه) جهت سنجش میزان دین‌داری به کار می‌رود. اعتبار آلفای کلی پرسش‌نامه ۰/۸۳ بوده است (دبستان، ۱۳۹۴).

بعد اعتقادی: بعد اعتقادی یا باورهای دینی عبارت است از باورهایی که انتظار می‌رود پیروان آن دین به آنها اعتقاد داشته باشند.

بعد مناسکی یا اعمال دینی: شامل اعمال دینی مشخصی همچون عبادت، نماز، شرکت در

آیین‌های دینی خاص، روزه گرفتن و... است که انتظار می‌رود پیروان هر دین آن را به جا آورند. بعد عاطفی یا تجربی: ناظر بر عواطف، تصورات و احساسات مربوط به داشتن رابطه با جوهری ربویی همچون خدا یا واقعیتی غایی یا اقتداری متعالی است. بعد پیامدی یا آثار دینی: ناظر به اثرات باورها، اعمال، تجارب و دانش دینی بر زندگی روزمره پیروان است (سراج‌زاده، ۱۳۷۴).

ب) پرسش‌نامه مثبت‌نگری اینگرام و وینیسکی

پرسش‌نامه مثبت‌اندیشی اینگرام و وینیسکی (۱۹۸۸) شامل ۳۰ سؤال ۵ گزینه‌ای می‌باشد، دارای ابعاد مثبت‌نگری (کارکرد مثبت روزانه محل کار، مثبت ارزیابی کردن دیگران از خویش، انتظارات مثبت از آینده، خوداعتمادی، خودارزیابی مثبت فعالیت‌های روزانه) می‌باشد و به صورت مقیاس پنج ارزشی لیکرت درجه‌بندی شده است. این پرسش‌نامه نه تنها در خارج از کشور توسط نظریه‌پردازان و محققین بسیاری مورد تأیید قرار گرفته است، بلکه در ایران نیز مورد تأیید محققانی چون هاشمی (۱۳۸۸)، کریمی (۱۳۹۱) و قویدل (۱۳۹۱) قرار گرفته است، که نشان‌دهنده روایی بالای این ابزار است. همچنین با توجه به پژوهش‌های انجام گرفته توسط هاشمی (۱۳۸۸) و کریمی (۱۳۹۱) ضریب آلفای کرونباخ به ترتیب برابر با ۰/۸۹ و ۰/۹۴ بیانگر ضریب پایایی مناسب این ابزار است.

کارکرد مثبت روزانه محل کار: تفکر مثبت روزانه یکی از عناصر مهم برای شروع فعالیت و انجام وظایف محوله است.

مثبت ارزیابی کردن دیگران از خویش: مثبت بودن و یا تصور مثبت درباره نظر دیگران از وظایف و فعالیت‌های ارائه شده می‌تواند عامل بسیار مهمی در تداوم و ارائه خدمات بهینه باشد.

انتظارات مثبت از آینده: انسان‌ها همواره تلاش می‌کنند تا آینده بهتری را برای خود و خانواده فراهم آورند. مثبت‌نگری نسبت به آینده یا انتظارات مثبت از آینده باعث می‌شود تا افراد وظایف خود را با انگیزه بیشتری به انجام رسانند و برای بهبود وضعیت خود تلاش نمایند. فعالیت بیشتر و در نتیجه انجام بهینه وظایف یکی از نتایج داشتن انتظارات مثبت از آینده است.

خوداعتمادی: خود اعتمادی خصیصه مثبتی است که با آن افراد با طیب خاطر، اعتماد به نفس و اطمینان و وظایف محوله را انجام می‌دهند. بی‌اعتمادی به خود فرایندی است که همواره اشتباه بودن یا ناتوانی در انجام وظیفه را به ذهن متبادر می‌سازد و باعث می‌شود افراد همواره با ترس و بی‌اعتمادی وظایف را انجام دهند.

خودارزیابی مثبت فعالیت‌های روزانه: نوع نگرش هر فرد به فعالیت‌های خود می‌تواند در انجام صحیح آن فعالیت نقشی تعیین‌کننده داشته باشد. نگرش مثبت به فعالیت روانه باعث انجام صحیح، به موقع و از روی علاقه فعالیت، و بر عکس نگرش منفی باعث انجام فعالیت از روی بی‌علاقگی و بی‌دقتی خواهد شد (اینگرام و وینیسکی، ۱۹۹۸).

ج) پرسش‌نامه عزت‌نفس روزنبرگ

پرسش‌نامه عزت‌نفس روزنبرگ (RSES) در سال ۱۹۶۵ توسط روزنبرگ ساخته شد. این پرسش‌نامه متشکل از ده ماده است که احساسات مثبت و منفی فرد درباره خودش را می‌سنجد. ۱۰ ماده این پرسش‌نامه به صورت موافقم و مخالفم نمره‌گذاری می‌شود. به نظر بورت و رایت (۲۰۰۲) مقیاس عزت‌نفس روزنبرگ یکی از رایج‌ترین مقیاس‌های اندازه‌گیری عزت‌نفس بوده و مقیاس معتبری در نظر گرفته می‌شود. این مقیاس ضرایب همبستگی قوی‌تری نسبت به پرسش‌نامه عزت‌نفس کوپر اسمیت^۱ دارد و در سنجش سطوح عزت‌نفس دارای روایی بالاتری می‌باشد (گریفیتس و همکاران ۱۹۹۷). این مقیاس از روایی داخلی رضایت‌بخشی (۰/۷۷) برخوردار است. در ایران در پژوهش محمدی (۱۳۸۴) پایایی این مقیاس را بر روی یک نمونه از دانشجویان دانشگاه شیراز با دو روش آلفای کرونباخ و تنصیف به ترتیب ۰/۶۹ و ۰/۶۸ به دست آمده است و روایی آن در پژوهش مذکور مورد تأیید متخصصان قرار گرفته است.

به منظور تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش از نرم‌افزار SPSS نسخه ۲۳ استفاده شده است و با توجه به موضوع پژوهش، از هر دو نوع آمار توصیفی و استنباطی استفاده شده است.

یافته‌های تحقیق توصیف متغیرهای پژوهش

جدول ۱. مشخصه‌های آماری مثبت‌نگری مادران (n=۱۴۴)

متغیر	میانگین	انحراف استاندارد	کمینه	بیشینه	چولگی	کشیدگی
مثبت‌نگری	۱۱۸/۳۵	۱۴/۶	۸۵	۱۵۰	۰/۱۰	-۰/۶۱

بر اساس اطلاعات جدول بالا نمره مادران در پرسش‌نامه "مثبت‌نگری" بین ۸۵ تا ۱۵۰ با میانگین ۱۱۸/۳۵ قرار دارد که این مقدار بالاتر از حد متوسط (۹۰) می‌باشد. انحراف استاندارد توزیع نیز برابر با ۱۴/۶ برآورد شده است. میزان نسبتاً پایین چولگی و کشیدگی توزیع نشان می‌دهد که داده‌های مربوط به این متغیر از توزیع متقارن پیروی می‌کند.

جدول ۲. مشخصه‌های آماری دین‌داری مادران (n=۱۴۴)

متغیر	میانگین	انحراف استاندارد	کمینه	بیشینه	چولگی	کشیدگی
دین‌داری	۷۶/۴۷	۱۲/۴	۴۱	۱۰۰	-۰/۲۷	-۰/۲۹

چنان‌که در جدول بالا مشاهده می‌شود، گستره نمره "دین‌داری" مادران بین ۴۱ تا ۱۰۰ در نوسان است. میانگین و انحراف استاندارد توزیع به ترتیب برابر با ۷۶/۴۷ و ۱۲/۴ گزارش شده است. موقعیت چولگی و کشیدگی توزیع نسبت به هم به گونه‌ای است که شکل توزیع تقریباً متقارن می‌باشد.

جدول ۳. مشخصه‌های آماری عزت‌نفس نوجوانان (n=۱۴۴)

متغیر	میانگین	انحراف استاندارد	کمینه	بیشینه	چولگی	کشیدگی
عزت‌نفس	۶/۱۵	۳/۶	-۶	۱۰	-۰/۹۴	۰/۵۳

اطلاعات جدول بالا نشان می‌دهد که میانگین "عزت‌نفس" دانش‌آموزان شرکت‌کننده در این پژوهش برابر با ۶/۱۵ برآورد شده است. توزیع دارای انحراف استاندارد برابر با ۳/۶ می‌باشد. نمرات این آزمون بین منفی ۱۰ تا مثبت ۱۰ است. حداقل و حداکثر نمره "عزت‌نفس" آزمودنی‌ها به ترتیب ۶- و مثبت ۱۰ است. اندازه چولگی و کشیدگی توزیع در محدوده +۱ تا -۱ قرار داشته و می‌توان گفت توزیع تقریباً متقارن است.

تحلیل نتایج

در این بخش با توجه به ماهیت متغیرهای پژوهش، فرضیه‌های اول، دوم و سوم توسط ضریب همبستگی پیرسون و فرضیه چهارم با بهره‌گیری از رگرسیون سلسله مراتبی مورد آزمون قرار می‌گیرد.

فرضیه اول: بین مثبت‌نگری مادران با عزت‌نفس نوجوانان رابطه وجود دارد.

جدول ۴. ماتریس همبستگی بین مثبت‌نگری مادران و عزت‌نفس نوجوانان (n=۱۴۴)

عزت‌نفس	مثبت‌نگری	
$r = ۰/۴۴۵$ $P = ۰/۰۱$	۱	مثبت‌نگری
۱	$r = ۰/۴۴۵$ $P = ۰/۰۱$	عزت‌نفس

نتایج جدول بالا نشان می‌دهد که رابطه بین دو متغیر در سطح ۰/۰۱ معنی‌دار است. ($r = ۰/۴۴۵$ ، $P = ۰/۰۱$) . بنابراین می‌توان فرضیه صفر را در سطح ۱ درصد به نفع فرضیه تحقیق رد کرده و با ۹۹ درصد اطمینان نتیجه گرفت که بین مثبت‌نگری مادران با عزت‌نفس نوجوانان ساوه رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد، یعنی با افزایش مثبت‌نگری مادران، میزان عزت‌نفس نوجوانان نیز افزایش می‌یابد.

فرضیه دوم: بین دین‌داری مادران با عزت‌نفس نوجوانان رابطه وجود دارد.

جدول ۵. ماتریس همبستگی بین دین‌داری مادران و عزت‌نفس نوجوانان (n=۱۴۴)

عزت‌نفس	دین‌داری	
$r = ۰/۳۳۲$ $P = ۰/۰۱$	۱	دین‌داری
۱	$r = ۰/۳۳۲$ $P = ۰/۰۱$	عزت‌نفس

بر اساس اطلاعات جدول بالا همبستگی مشاهده شده بین دو متغیر در سطح ۰/۰۱ معنی‌دار است ($r = ۰/۳۳۲$ ، $P = ۰/۰۱$) . از این روی می‌توان نتیجه گرفت افزایش دین‌داری مادران، می‌تواند موجب افزایش عزت‌نفس نوجوانان شود.

فرضیه سوم: بین دین‌داری و مثبت‌نگری مادران رابطه وجود دارد.

جدول ۶. ماتریس همبستگی بین دین‌داری و مثبت‌نگری مادران (n=۱۴۴)

مثبت‌نگری	دین‌داری	
$r = ۰/۴۰۶$ $p = ۰/۰۱$	۱	دین‌داری
۱	$r = ۰/۴۰۶$ $p = ۰/۰۱$	مثبت‌نگری

ارقام جدول بالا نشان می‌دهد که رابطه بین دو متغیر در سطح ۰/۰۱ معنی‌دار است. ($r = ۰/۴۰۶$ ، $p = ۰/۰۱$). بین دین‌داری و مثبت‌نگری مادران شهر ساوه رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد.

فرضیه چهارم: مثبت‌نگری مادران با توجه به دین‌داری شان با عزت نفس نوجوانان رابطه دارد. جهت آزمون فرضیه چهارم و سنجش اثر تعدیل‌کنندگی دین‌داری ابتدا متغیرهای مثبت‌نگری مادران و دین‌داری مرکزی شدند. این کار با هدف کاهش هم‌خطی چندگانه صورت گرفت. سپس با ضرب دو متغیر مرکزی شده، متغیر جدید (مرکزی شده) عبارت‌های ضربی ایجاد شده و با استفاده از رگرسیون سلسله مراتبی، اثر تعدیل‌کنندگی مورد تحلیل قرار گرفت. استقلال خطاها با استفاده از آماره دوربین - واتسون (Durbin-Watson) بررسی شد که این مقدار برابر با ۲/۰۳ محاسبه گردید. به عنوان یک قاعده کلی، اگر مقدار مشاهده شده دوربین - واتسون بین ۱/۵ تا ۲/۵ باشد، مستقل بودن مشاهدات را نشان می‌دهد. از سوی دیگر شاخص سطح تحمل با نقطه برش ۰/۲ به پایین و شاخص عامل تورم واریانس با نقطه برش ۴ به بالا به عنوان خطر وجود هم‌خطی چندگانه در نظر گرفته شد. این شاخص‌ها در جدول زیر ارائه شده است:

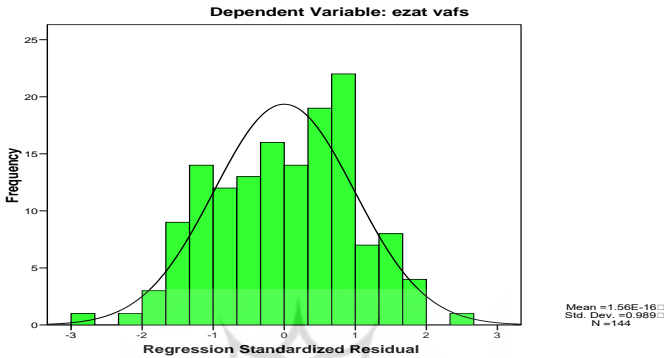
جدول ۷. شاخص‌های سطح تحمل و عامل تورم واریانس

عامل تورم واریانس	سطح تحمل	متغیرهای پیش‌بین وارد شده در مدل
۱/۲	۰/۸۴	مثبت‌نگری
۱/۲۱	۰/۸۲	دین‌داری
۱/۰۲	۰/۹۹	اثر متقابل مثبت‌نگری و دین‌داری

متغیر ملاک: عزت نفس نوجوانان

چنان‌که جدول بالا نشان می‌دهد نگرانی از بابت وجود هم‌خطی چندگانه وجود ندارد. همچنین بررسی مفروضه نرمال بودن عبارت خطا نیز با استفاده از ترسیم نمودار هیستوگرام باقی‌مانده‌ها (Residual)، انجام پذیرفت.

شکل ۱. نمودار هیستوگرام مربوط به بررسی مفروضه نرمال بودن عبارت خطا

چنان‌که در نمودار بالا مشاهده می‌شود، شکل توزیع تقریباً نرمال است. همچنین مقدار میانگین ارائه‌شده در سمت راست نمودار بسیار کوچک (نزدیک به صفر) و انحراف استاندارد نزدیک به ۱ است. بنابراین دلیلی وجود ندارد که این نمونه‌ها از یک توزیع غیر نرمال به دست آمده باشد.

جدول ۸. خلاصه آزمون رگرسیون سلسله مراتبی جهت بررسی رابطه بین مثبت‌نگری مادران با عزت‌نفس نوجوانان با توجه به دین‌داری مادران

گام	متغیرهای پیش‌بین وارد شده در مدل	ضریب همبستگی	مجذور ضریب همبستگی	همبستگی تعدیل شده	ΔR^2	ΔF	سطح معنی‌داری
۱	مثبت‌نگری	۰/۴۴۵	۰/۱۹۸	۰/۱۹۳	۰/۱۹۸	۳۵/۱	۰/۰۱
۲	مثبت‌نگری دین‌داری	۰/۴۷۵	۰/۲۲۶	۰/۲۱۵	۰/۰۲۷	۵	۰/۰۳
۳	مثبت‌نگری دین‌داری اثر متقابل مثبت‌نگری و دین‌داری	۰/۵۳۳	۰/۲۸۴	۰/۲۶۹	۰/۰۵۹	۱۱/۴	۰/۰۱

متغیر ملاک: عزت‌نفس نوجوانان

جدول ۹. ضرایب متغیرهای اصلی و اثر متقابل در پیش‌بینی عزت نفس

متغیرهای وارد شده در مدل	مدل	B	SE	(Beta)	T	سطح معناداری
عرض از مبدا	-	-۶/۷	۲/۲		-۳/۰۷	۰/۰۱
مثبت‌نگری	ضریب متغیر	۰/۱۱	۰/۰۲	۰/۴۴۵	۵/۹	۰/۰۱
عرض از مبدا	-	-۸/۶	۲/۳		-۳/۷	۰/۰۱
مثبت‌نگری	ضریب متغیر	۰/۰۹۱	۰/۰۲	۰/۳۷۲	۴/۶	۰/۰۱
دین‌داری	ضریب متغیر	۰/۰۵۲	۰/۰۲۳	۰/۱۸۱	۲/۲	۰/۰۳
عرض از مبدا	-	-۷/۶	۲/۲		-۳/۴	۰/۰۱
مثبت‌نگری	ضریب متغیر	۰/۰۹	۰/۰۱۹	۰/۳۷۴	۴/۸	۰/۰۱
دین‌داری	ضریب متغیر	۰/۰۴	۰/۰۲۳	۰/۱۵۱	۱/۹	۰/۰۶
اثر متقابل	ضریب متغیر	-۰/۰۰۴	۰/۰۰۱	-۰/۲۴۴	-۳/۴	۰/۰۱
مثبت‌نگری و دین‌داری	ضریب متغیر					

متغیر ملاک: عزت نفس

بر اساس اطلاعات جدول ۴-۸ مثبت‌نگری مادران در حدود ۱۹/۳ درصد از واریانس "عزت نفس" نوجوانان را به طور معنی‌داری تبیین می‌کند ($R^2=0/198$). پس از کنترل این متغیر، در گام دوم متغیر "دین‌داری مادران" وارد معادله گردید. دین‌داری مادران ۲/۷ درصد از واریانس "عزت نفس" نوجوانان را تبیین می‌کند ($R^2=0/027$). بررسی ضرایب رگرسیون در جدول ۴-۹، حاکی از نقش معنادار "دین‌داری" مادران در پیش‌بینی "عزت نفس" نوجوان در مدل رگرسیون در این گام بود. به عبارت دیگر متغیر "دین‌داری" به عنوان پیش‌بین انفرادی سهم معنی‌داری در تبیین پراش "عزت نفس" نوجوانان پس از کنترل اثر "مثبت‌نگری" مادران ایفا می‌کند.

در گام سوم عبارت‌های اثر متقابل وارد معادله شد. نتایج این تحلیل نشان می‌دهد که عبارت‌های اثر متقابل نیز بر افزایش معنی‌داری R^2 اثرگذار بود ($\Delta R^2=0/059$, $p=0/01$). به طوری که ۵/۹ درصد از واریانس مشاهده شده در عزت نفس نوجوانان توسط اثر تعدیل‌کنندگی دین‌داری مادران تبیین می‌شود. چنان‌که بررسی ضریب اثر متقابل در جدول ۴-۹ نیز نشان داد که نقش معنی‌داری در پیش‌بینی "عزت نفس" نوجوانان دارد. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که در رابطه بین مثبت‌نگری مادران با عزت نفس نوجوان، دین‌داری مادران نقش تعدیل‌کنندگی دارد.

بحث و نتیجه‌گیری

بعد از تحلیل داده‌ها در پژوهش حاضر و آزمودن فرضیه پژوهش، نتایجی حاصل گشت که در این قسمت به ذکر فرضیه و مقایسه آنها با نتایج تحقیقات پیشین پرداخته می‌شود. سؤال اصلی: آیا بین مثبت‌نگری مادران و عزت‌نفس نوجوانان با توجه به دین‌داری مادران رابطه معنادار برقرار است؟

نتایج پژوهش حاضر نشان داد مادرانی که مثبت‌نگری و دین‌داری بالایی دارند، عزت‌نفس فرزندان‌شان نسبت به فرزندان‌ی که مادران آنها فقط مثبت‌نگری بالایی دارند، بیشتر است. مادران دین‌دار مثبت‌نگر، فرزندان‌ی را تربیت می‌کنند که عزت‌نفس بیشتری دارند. تبیین این مطلب به این شکل است، مؤلفه‌های عزت‌نفس و مثبت‌نگری توجهی به مسئله عجب و تکبر ندارند، درحالی‌که فرد دین‌دار رضایت از خود یا احساس نشاط و امیدواری‌اش به آینده و نترسیدن از مرگ و... همه را با توجه به توحید افعالی و توحید ربوبی مواهبی از جانب خدا می‌داند نه از طرف خود (وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى). این عقیده مانع عجب و غرور و تکبر فرد می‌شود. این نگاه فرد دین‌دار که خود را متصل به رحمت ازلی و ابدی بی حد و حصر می‌بیند، می‌تواند رابطه معنادار افزایش عزت‌نفس نوجوانان و مثبت‌نگری خود مادران را توجیه کند.

یکی از عوامل مرتبط با مثبت‌نگری افراد، اعتقادات و باورهای دینی آنهاست، اعتقادات و باورهای مذهبی و دینی در پژوهش‌های مختلف مورد توجه قرار گرفته است، اما محقق، پژوهشی را که به بررسی ارتباط بین مثبت‌نگری و دین‌داری بپردازد نیافت. تنها تحقیقی که به پژوهش حاضر نزدیک بود به بررسی هوش معنوی و مثبت‌نگری پرداخته بود، پژوهش (حسن‌زاده و همکاران، ۱۳۹۳) نشان داد که افزایش هوش معنوی باعث تقویت مثبت‌نگری در فرد می‌شود. ابعاد پرسش‌نامه دین‌داری گلاک و استارک (سراج‌زاده، ۱۳۷۴) با ابعاد پرسش‌نامه هوش معنوی نوری‌زاده (۱۳۸۷) تشابه بسیاری دارند.

فرد دین‌دار خود را تحت حمایت و لطف همه جانبه خداوند، بزرگ‌ترین نیروی موجود می‌بیند، احساس اطمینان و آرامش و لذت معنوی عمیقی به وی دست می‌دهد. او خداوند را منشأ خیر و برکت می‌داند. این احساس اطمینان از حال کنونی و امیدواری نسبت به آینده، یک احساس رضایتی در فرد دین‌دار ایجاد می‌کند که باعث تقویت نگرش مثبت او می‌گردد. نتایج این تحقیق با پژوهش‌های محقق‌ی و همکاران (۱۳۸۹) همخوانی دارد.

فرد دین دار با امیدواری به آینده نگرش مثبتی نسبت به خود پیدا می‌کند و به باور مثبت از غایت مند بودن جهان هستی و خلقت انسان به عنوان اشرف مخلوقات و امدادهای همیشگی خداوند به بشر پی برده و به شناخت بیشتر از خود رسیده و در نهایت ارزش ذاتی بالای خود را در می‌یابد. نتایج این تحقیق با پژوهش جان بزرگی و همکاران (۱۳۸۲) همخوانی دارد.

نتایج این پژوهش نشان داد مادرانی که از دین داری بالاتری برخوردار هستند، مثبت‌نگری آنها هم بیشتر بوده و نگرش مثبت توأم با دین داری منجر به تربیت فرزندانی شده که از عزت نفس بالاتری بهره‌مند هستند. نتیجه این تحقیق با پژوهش منیرپور و همکاران (۱۳۸۹) همخوانی دارد.

برای تبیین این سؤال که چه عاملی باعث افزایش عزت نفس بالا در نوجوانانی که مادران مثبت‌نگر دین دار داشتند شده است؟

می‌شود این منطق را بیان نمود که بررسی مؤلفه‌های دین داری و مقایسه تطبیقی آن با مؤلفه‌های عزت نفس و مثبت‌نگری نشان می‌دهد که دین داری از سویی ارتباط معنادار با عزت نفس و مثبت‌نگری دارد که به برخی از آنها می‌پردازیم.

تقویت و استفاده از توانمندی‌ها و احساس افتخار به کارهای خوب با توجه به اعتقاد به معاد و رسیدگی به اعمال، احساس بخشیده شدن گناهان و احساس لذت از زندگی و امید به آینده بعد از توبه یا توسل به اهل بیت علیهم‌السلام و زیارت قبور منوره و مقدسه آنها، احساس نشاط و رضایت از حالات خود که از ارتباط با خدا و توجه به فرامین او به فرد دست می‌دهد، امیدوار بودن به رحمت و بخشش خداوند و عدم ترس شدید از مرگ و احساس پوچی نکردن و احساس کارآمدی به خاطر شرکت در مناسک عبادی از قبیل نماز و روزه و پرداخت خمس و زکات، امیدواری به آینده به خاطر آمدن راحتی بعد از سختی و ظهور منجی عالم حضرت بقیه الله الاعظم عجل‌الله‌تعالی‌و‌فرجه‌الشریف و برقراری عدل جهانی، احساس با ارزش بودن به خاطر خلیفه خدا و اشرف مخلوقات بودن و تسخیر آسمان و زمین به خاطر او و نفخه روح الهی و کرامت ذاتی بنی آدم، احساس ناامیدی نداشتن به خاطر اعتقاد به رحمانیت و غفاریت خداوند متعال، احساس نگرانی شدید نداشتن و رضایت از حوادثی که نمی‌تواند آن را تغییر دهد به خاطر تفلأ به خیر و توکل به حضرت حق و اعتقاد به حکمت او داشتن، احساس مورد حمایت بودن و نرسیدن به خاطر اعتقاد به استعانت خداوند و امدادهای غیبی او، زیبا دیدن زندگی و رضایت از مقدرات عالم حتی در حوادث سختی چون حادثه کربلا، از موارد مختلف

این‌چنین مثال‌های می‌توان نتیجه گرفت، ماهیت دین‌داری به گونه‌ای است که رابطه مستقیم با عزت‌نفس و مثبت‌نگری دارد. این تحقیق هم نشان داد گرچه بین مثبت‌نگری مادران و عزت‌نفس نوجوانان ایشان رابطه معنادار برقرار بود، لکن نوجوانانی که مادران آنها دین‌دار مثبت‌نگر بودند میزان عزت‌نفسشان بالاتر بود. نتیجه این تحقیق با پژوهش موسوی و همکاران (۱۳۸۹)، عسگری و همکاران (۱۳۸۸) همخوانی دارد.

سوالات فرعی

۱. رابطه مثبت‌نگری مادران با عزت‌نفس نوجوانان چگونه است؟

نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل داده‌های آماری نشان داد میان مثبت‌نگری مادران با عزت‌نفس نوجوانان رابطه مثبت و معناداری وجود دارد.

در تبیین این فرضیه باید گفت: بررسی برخی از مؤلفه‌های مثبت‌نگری مانند: احساس موفقیت، احساس نشاط، احساس لذت از زندگی، احساس توانمندی اتمام کارها، دیدگاه روشن نسبت به آینده، مورد احترام بودن و... با برخی از مؤلفه‌های عزت‌نفس مانند: احساس شکست نکردن، احترام به خود، با ارزش بودن، افتخار کردن به داشته‌ها، توانمندی انجام کارها ارتباط مستقیم دارند.

هنگامی که صحبت از احساس ارزش و ارزشمندی انسان مطرح می‌شود موضوع عزت‌نفس مطرح می‌شود. عزت‌نفس عبارت است از نگرش نسبت به خود (رزنبرگ،^۱ ۱۹۹۵؛ کوپر اسمیت،^۲ ۱۹۶۵). اهمیت عزت‌نفس به دلیل تأثیری که بر رشد مطلوب شخصیت کودک و نوجوانان دارد به عنوان عاملی مهم در سازگاری و بهزیستی افراد به حساب می‌آید (بیابان‌گرد، ۱۳۸۷). نوجوانی حساس‌ترین فصل زندگی است و آنها در این دوره معمولاً از عزت‌نفس بالایی برخوردار نیستند (شریفی، ۱۳۹۶). نوجوانانی که ارزش کمی برای خود قائل هستند ممکن است فکر کنند که موجودات با ارزشی نیستند، بنابراین حرف‌ها، نظرات، مطالب و کارهای آنان اهمیت چندانی ندارد. به همین دلیل سعی می‌کنند، صحبت نکنند، کاری انجام ندهند. ممکن است فکر کنند که هیچ چیز خوبی در آنان وجود ندارد. عده‌ای از نوجوانان هم ارزش و احترام خوبی برای خود قائلند و به همین دلیل برای کارها،

1. Rosenberg, M.

2. Coopersmith, S.

صحبت‌ها و نظرات نیز احترام و ارزش قائلند. افرادی که عزت نفس قوی دارند وقتی از خود می‌پرسند این خصوصیتی که دارند خوب است یا بد؟ به این جواب می‌رسند که خوب است. ولی افرادی که کم‌رو، خجالتی و دارای عزت نفس ضعیف هستند وقتی خصوصیات خود را ارزیابی می‌کنند و به این سؤال می‌رسند که خوبم یا نه؟ به این نتیجه می‌رسند که نه خوب نیستیم (نوری، غیرتمند و متقیان، ۱۳۸۴). افراد برخوردار از عزت نفس بالا معمولاً در حوزه‌های مختلف زندگی خشنود و شاد کام هستند. آنها مطمئن هستند که کوشش‌هایشان نتیجه خواهد داد و به همین خاطر این کوشش‌ها را انجام می‌دهند. لوسکو - زیایلر (۱۹۷۷) دریافته‌اند که افزایش عزت نفس می‌تواند منجر به کارکرد مؤثر شود.

نتایج حاصل از این فرضیه با نتایج پژوهش ریبرو (۲۰۰۷)، فکوری و همکاران (۱۳۹۴)، زارع و همکاران (۲۰۰۷)، بخشایش و همکاران (۲۰۱۱) و اناری و همکاران (۲۰۰۱) همخوانی دارد.

۲. رابطه دین‌داری مادران با عزت نفس نوجوانان چگونه است؟

نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل داده‌های آماری نشان داد بین دین‌داری مادران با عزت نفس نوجوانان رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. در تبیین این فرضیه باید گفت مادران مؤثرترین افراد در تربیت فرزندان هستند (شریفی، ۱۳۹۰).

مازلو، عزت نفس را یک نیاز می‌داند (رضوانی، ۱۳۸۷)، مادران دین‌دار تأثیر بسزایی در عزت نفس نوجوانان خود دارند (آریان، ۱۳۹۶).

دین نیروی روان‌شناختی عظیمی است که قدرت معنوی به انسان می‌دهد، آیت‌الله مصباح یزدی دین را این‌گونه تعریف می‌نماید: دین برابر است با اعتقاد به آفریننده‌ای برای جهان و انسان و دستورات عملی متناسب با این عقاید (سبحانی‌نیا و همکاران، ۱۳۹۳). دین در تحمل سختی‌های زندگی، فرد دین‌دار را کمک می‌کند. یکی از کارکردهای دین در حوزه فردی، معنا و نشاط‌بخش بودن زندگی انسان است (قراملکی، ۱۳۸۲). افراد مذهبی با بهره‌گیری از نیروی معنوی دین در رویارویی با حوادث فشارزای زندگی، می‌توانند با توکل به خداوند متعال و احساس خودکفایی و عدم نیاز به غیر عملکرد مطلوبی داشته باشند و مادر این عملکرد مطلوب را در تربیت فرزندش به‌کار خواهد برد. یکی از مهم‌ترین عواملی که تحت تأثیر معنویات و باورهای دینی قرار می‌گیرد عزت نفس است.

انسان با ایجاد ارتباط با خداوند و نگرش‌های دینی، نیروی محدود خویش را با توسل به منبع نامحدودی چون قدرت خداوند افزایش می‌دهد و این احساس، سبب ایجاد آرامش و سلامت جسمی و روانی و افزایش عزت‌نفس انسان می‌گردد. بر این اساس، تصور می‌شود بین مذهب و سلامت روان ارتباط مثبتی وجود دارد.

نتایج حاصل از این فرضیه با نتایج پژوهش‌های مردانی و موحد (۱۳۹۴)، گرشاد و همکاران (۱۳۹۷)، خدایاری فرد (۱۳۸۰)، جوان‌بخت (۱۳۹۰)، خاکسار (۱۳۹۲)، نیلمن (۱۹۹۰) همخوانی دارد.

۳. رابطه مثبت‌نگری مادران با سطوح مختلف دین‌داری مادران چگونه است؟

نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل داده‌های آماری نشان داد، بین مثبت‌نگری مادران با سطوح دین‌داری مادران رابطه مثبت و معناداری وجود دارد.

دین و مذهب با زندگی ما آمیخته شده است. دین از نظر شهید مطهری یک سازمان وسیع گسترده فکری - عقلانی، اعتقادی، اخلاقی و عملی است که همه ابعاد زندگی انسان را در بر می‌گیرد و در جایگاه یک برنامه کامل می‌تواند انسان را به کمال برساند (ولی‌نژاد و خان‌محمدی، ۱۳۹۶).

از دیدگاه علامه طباطبایی، حس دینی یکی از عناصر اولیه و ثابت و طبیعی روح انسانی است. اصلی‌ترین و حقیقی‌ترین قسمت آن به هیچ یک از رویدادهای دیگر قابل تحویل نیست، بلکه نحوه ادراک فطری و راه ماوراء عقلی است که یکی از چشمه‌های آن از زرفای روان ناخودآگاه فوران می‌کند (طباطبایی، بی‌تا، ج ۱۶، ص ۲۸۸). پژوهش حاضر نشان داد کسانی که امور مذهبی را به‌جا می‌آورند، مثبت‌نگرتر از سایر افراد هستند. گرچه محقق، پژوهشی را که به بررسی رابطه دین‌داری و مثبت‌نگری باشد، نیافت. لکن می‌توان سه دلیل روان‌شناختی را مورد توجه قرارداد: اول اینکه دین یک سامانه باور منسجم ایجاد می‌کند که باعث ایجاد معنا و امید به آینده در زندگی افراد می‌شود؛ دوم اینکه حضور در مناسک و امور مذهبی برای افراد حمایت اجتماعی را فراهم می‌آورد و سوم اینکه پرداختن به مذهب با سبک زندگی سالم‌تر همراه است.

یافته‌های حاصل از این فرضیه با یافته‌های حاصل از پژوهش رضانی (۱۳۹۱)، حسن‌زاده و همکاران (۱۳۹۳) همخوانی دارد.

پیشنهاد به محققین آتی

۱. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها، روابط علی بین متغیرها این پژوهش با روش‌های آزمایشی و شبه آزمایشی بررسی شود.
۲. بررسی شیوه‌های ارتقاء سطوح دین‌داری متناسب با دوره‌های سنی مختلف و توجه به جنسیت‌ها.
۳. بررسی سطوح دین‌داری زن‌ها در قبل از مادر شدن با بعد از مادر شدن.
۴. بررسی میزان مثبت‌نگری زن‌ها قبل از مادر شدن با بعد از مادر شدن.
۵. بررسی عوامل ارتقاء عزت‌نفس بر اساس مبانی اسلامی متناسب با نوجوانان با توجه به تفکیک جنسیتی.
۶. راه‌های ارتقاء مثبت‌نگری زن‌ها در دوره عقد و قبل از بارداری با رویکرد اسلامی.
۷. بررسی شیوه‌های افزایش عزت‌نفس افرادی که در کانون اصلاح تربیت هستند.
۸. در این پژوهش تنها از روش کمی استفاده شده است، لذا پیشنهاد می‌شود که در مطالعات آتی از روش‌های مطالعاتی آمیخته (کمی و کیفی) استفاده گردد.
۹. پیشنهاد می‌شود که تأثیر ویژگی‌های شخصیتی بر عزت‌نفس، دین‌داری و مثبت‌نگری در پژوهش‌های آتی انجام پذیرد.
۱۰. پیشنهاد می‌شود که علاوه بر استفاده از پرسش‌نامه از مصاحبه و مشاهده نیز استفاده گردد.
۱۱. پیشنهاد می‌شود نتایج پژوهش در دانش‌آموزان سایر مقاطع نیز بررسی شود و با یافته‌های پژوهش حاضر مقایسه گردد.

منابع

- آقاخانی، محمدجواد و خلعتبری، جواد (۱۳۹۵)، «اثر بخشی آموزش مثبت‌نگری بر اساس مفاهیم قرآنی بر عزت‌نفس و امید به زندگی زنان معتاد»، *فصلنامه فرهنگی تربیتی زنان و خانواده*، شماره ۱۱ (۳۷)، ص ۹۳-۱۱۲.
- بیابان‌گرد، اسماعیل (۱۳۹۰)، *روش‌های افزایش عزت‌نفس در کودکان و نوجوانان*، تهران: انتشارات انجمن اولیا و مربیان.
- بیابان‌گرد، اسماعیل (۱۳۷۳)، *روش‌های افزایش عزت‌نفس در کودکان و نوجوانان*، تهران: انتشارات انجمن اولیا و مربیان.
- پروچاسکا، جیمز - نوراکراس، جان سی (بی تا)، *نظریه‌های روان‌درمانی*، (ترجمه یحیی سیدمحمدی،

۱۳۸۱)، تهران: انتشارات رشد.

- سراج‌زاده، حسین و توکلی، مهدی (۱۳۸۰)، بررسی عملیاتی دین‌داری در پژوهش‌های اجتماعی، *پژوهش*، شماره ۱(۲۰)، ص ۱۲-۲۲.
- سراج‌زاده، سیدحسین (۱۳۹۰)، *چالش‌های دین و مدرنیته*، تهران: طرح نو.
- سراج‌زاده، سیدحسین (۱۳۷۸)، «نگرش‌ها و رفتارهای دینی نوجوانان تهران و دلالت‌های آن برای نظریه سکولار شدن» *فصلنامه نمایه پژوهش*، سال ۲، شماره ۸ و ۹، بهار و تابستان.
- شاملو، سعید (۱۳۹۰)، *مکتب‌ها و نظریه‌ها در روانشناسی شخصیت*، چاپ اول، تهران: انتشارات رشد.
- شاملو، سعید (۱۳۹۱)، *بهداشت روانی*، تهران: رشد.
- قاسمی، افشان؛ عابدی، احمد و باغبان، ایران (۱۳۸۸)، اثربخشی آموزش گروهی مبتنی بر نظریه امید اسنایدر بر میزان شادکامی سالمندان، *دانش و پژوهش در روان‌شناسی کاربردی دانشگاه آزاد واحد خوارسگان (اصفهان)*، شماره ۴۱، ص ۱۷-۴۰.
- کویلیام، سوزان (۱۳۸۶)، *مثبت‌نگری و مثبت‌گرایی، ترجمه فرید براتی سده و افسانه صادقی*، تهران: انتشارات رشد.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۸۶)، *جامعه‌شناسی*، ترجمه حسن چاوشیان، تهران: نشر نی.
- منظری توکلی، علیرضا و عراقی پور، نجمه، (۱۳۸۹)، «بررسی رابطه بین دین‌داری و شادکامی در بین دانشجویان دختر دانشگاه آزاد اسامی واحد کرمان سال ۱۳۸۹-۱۳۸۸»، *فصلنامه روان‌شناسی تربیتی*، شماره ۹(۶)، ص ۳۳-۴۵.
- Ahmadi, Mohammad Saeed. (2011). *Efficacy of life skills training on self esteem, mental health and educational achievement in high schools student in Zanjan city*. international congress child and adolescent psychology.